

Podíl TIL na „posvětovění“ české filosofické logiky

Jaroslav Peregrin¹ —

Filosofický ústav AV ČR, Praha

Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové

jarda@peregrin.cz

Začnu osobně. Někdy v první polovině osmdesátých let mně Petr Sgall, na jehož polooficiální semináře o sémantice přirozeného jazyka jsem tenkrát chodil, půjčil fotokopie rukopisu knihy, která se jmenovala, tuším, *Introduction to Intensional Logic*. Jejím autorem byl Pavel Tichý. (Zdůrazňuji, že se jednalo skutečně o fotokopie; kopírky, jaké jsou běžné dnes, tenkrát k máni nebyly.²) Ta kniha mě uchvátila, ale od počátku ve mně vyvolávala pocity poněkud ambivalentní: způsob, jakým se v ní aplikovala logika na sémantiku přirozeného jazyka, mně připadal geniální, avšak od počátku jsem měl problém s tím, že významy se v ní zcela samozřejmě braly jako nějaké věci, které jsou neproblematicky označovány příslušnými výrazy. No a podobnou ambivalenci pocituji k Tichého logice (které se dnes již ovšem říká transparentní intenzionální logika, TIL) dodnes: zdá se mi, že jsou v ní vtěleny určité velmi chytré myšlenky, jejichž dopad je ale omezen tím, že se její aplikace zakládají na příliš zjednodušeném názoru na přirozený jazyk. Podle mne právě toto často vede k řešení něčeho, co mi až podezřele připomíná pouhé pseudoproblémy.

Chtěl bych tady ale o TIL pojednat v souvislosti s tím, jak se česká filosofická logika pracovala z neexistence na slušnou mezinárodní úroveň, na čemž mají proponenti a exponenti TIL nezanedbatelné zásluhy. Česká filosofická logika se začala rozvíjet, zejména díky O. Zichovi a jeho žákům, již někdy v šedesátých letech minulého století, ale normalizační represe přispěly k tomu, že skutečný rozlet do mezinárodního prostoru se odehrál až po revoluci v roce 1989. A i tady mám z TIL trochu ambivalentní pocity: na jedné straně je nepochybné, že jak sám Tichý, tak jeho následovníci hrají v tomto

1 Děkuji Vítu Punčochářovi, Vladimíru Svobodovi a Martě Vlasákové za užitečné připomínky k tomuto textu. © Jaroslav Peregrin.

2 I když se už asi tenkrát používaly, komunistický režim je bral jako strategické zbraně a přístup k nim byl velmi omezený. Takže takový rukopis se musel stránku po stránce fotoaparátem ručně ofotografovat, film se následně musel vyvolat a pak se z negativů udělaly fotografie.

rozvoji české filosofické logiky podstatnou roli, na druhou stranu mám však dojem, že se logika a filosofie opírající se o TIL jistým způsobem uzavřela do sebe a čím dál více řeší jenom interní problémy svého vlastního systému, které už příliš nesouvisí s problémy existujícími nezávisle na něm.

Tichého globálně intenzionální přístup

Mám pocit, že Tichého logika ve své úplně původní podobě byla skutečně průlomovou věcí. Tichý ji začal formovat v době, kdy se objevila Montaguova intenzionální logika,³ která byla obecně přijata jako paradigma intenzionální logiky a sémantiky – avšak Tichého logika byla podle mne v podstatě mnohem lepší. Montaguova logika totiž byla tím, čemu já říkám *lokálně intenzionální* logika⁴ – Montague nechtěl opustit představu, že význam je ve „standardních“ případech extenze, a intenze chtěl vzít do hry jenom v „nestandardních“ případech, kdy je to nevyhnutelné. Vyšel mu z toho obrázek, na kterém má každý výraz extenzi a intenzi, intenze je ale „normálně“ nečinná, jenom v případě „nestandardních“, tj. intenzionálních kontextů se z nečinnosti probouzí a naskakuje na místo extenze.

To je ovšem sémantika, která je jednak svou podstatou problematičtější a jednak technicky nesmírně komplikovaná. Montaguovým prostředkem, jak dostat do hry intenzi, je totiž operátor \wedge , který funguje tak, že extenzi výrazu $\wedge E$ je intenze výrazu E . Takový operátor, jak na to poukázal už Tichý,⁵ ovšem není kompozicionální (alespoň pokud spolu s Montaguem trváme na tom, že „skutečným“ významem je extenze – žádná jednoznačná cesta od extenze k intenzi samozřejmě neexistuje, extenze může být extenzí mnoha různých intenzí). Spolu s faktem, že proměnné se v rámci Montaguova systému chovají jinak než konstanty (proměnné nemají intenze), a některými dalšími technickými konstituentami Montaguovy logiky to vede k velmi složitému formalismu, v němž nemá šanci se vyznat nikdo jiný než školový logik.

Tichého logika je naproti tomu *globálně* intenzionální⁶: považuje za významy všech výrazů za všech okolností intenze (s výjimkou těch, které, jako třeba výrazy matematické nebo vlastní jména, podle Tichého vůbec intenze nemají). Intenze tudíž již nejsou pro sémantiku tak podstatné jako v Montaguově systému. To činí Tichého logiku mnohem jednodušší a průhlednější než Montaguovu.

3 *Formal Philosophy: Selected Papers of R. Montague*. New Haven, Yale University Press 1974.

4 Peregrin, J., Extensional vs. Intensional Logic. In: Jacqueline, D. (ed.), *Philosophy of Logic (Handbook of the Philosophy of Science 5)*. Amsterdam, Elsevier 2006, s. 831–860.

5 Tichý, P., Two Kinds of Intensional Logic. *Epistemologia*, 1, 1978, s. 143–164.

6 Peregrin, J., Extensional vs. Intensional Logic, c.d.

Fakt, že je Tichého přístup k intenzionální logice nosnější než Montaguův, není jenom můj subjektivní dojem. Je to názorně zřejmé i z toho, že Montaguovi následovníci, kteří se snažili postavit jeho logiku na systematické matematické základy (sám Montague bohužel krátce po publikování svých pionýrských prací o intenzionální sémantice zemřel), velmi rychle přišli na to, že Montaguovu logiku nejlépe vybudujeme na základě tzv. *dvousortové teorie typů*, což vlastně není nic jiného než globálně intenzionální logika typu Tichého. Ovšem jakmile celou situaci předvedeme takto,⁷ je zřejmé, že když už máme dvousortovou teorii typů (= Tichého logiku), je budování té Montaguovy na jejím základě již zcela zbytečnou gymnastikou. Globální intenzionální logika, ať už jí říkáme Tichého logika či dvousortová teorie typů, je vše, co potřebujeme.

Konstrukce

Globální intenzionální logika tak byla prvním z Tichého geniálních nápadů. Druhý přišel poté, co se začalo diskutovat o tom, že intenzionální sémantika je sice z hlediska analýzy přirozeného jazyka velkým pokrokem oproti logice extenzionální, přesto má ale stále meze, které jí nedovolují zachytit sémantiku přirozeného jazyka adekvátně. Bylo to zřejmé zejména na příkladech propozičních postojů: ukazovalo se, že je-li někdo v takovém vztahu, jako je *přesvědčení*, k nějaké propozici, pak touto propozicí nemůže být intenze (množina možných světů).⁸ Diskuse o tomto problému vedly posléze k tomu, že se mnoho sémantiků přiklonilo k názoru, že sémantika musí být *hyperintenzionální*,⁹ tj. že musí významy rozlišovat jemněji, než to dokáže standardní intenzionální sémantika.

7 Viz Gallin, D., *Intensional and Higher-order Modal Logic*. Amsterdam, North-Holland 1975.

8 K prvním autorům, kteří na to upozornili, patří např. Bigelow (Bigelow, J. C., *Believing in Semantics*. *Linguistics and Philosophy*, 2, 1978, No. 1, s. 101–144) či Partee (Partee, B., *Belief Sentences and Limits of Semantics*. In: Peters, S. – Saarinen, E. (eds.), *Processes, Beliefs and Questions*. Dordrecht, Reidel 1982, s. 87–106; český překlad z pera J. Peregrina: *Domněnkové věty a meze sémantiky*. In: Hajičová, E. – Peregrin, J. (ed.), *Studie z transformační a formální gramatiky*. Díl IV. Praha, SPN (skripta MFF UK) 1988, s. 37–52). Viz též Materna, P., *On Understanding and Believing*. *Prague Studies in Mathematical Linguistics*, 8, 1983, s. 211–218.

9 Pokud já vím, tak tento termín uvedl do oběhu Cresswell (Cresswell, M. J., *Hyperintensional Logic*. *Studia Logica*, 34, 1975, No. 1, s. 25–38). V současné době je jedním z klíčových hesel TIL (viz Duží, M. – Jespersen, B. – Materna, P., *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic. Foundations and Applications of Transparent Intensional Logic*. Dordrecht–Heidelberg–London–New York, Springer 2010).

S prvním pokusem o vytvoření hyperintenzionální sémantiky přišel David Lewis,¹⁰ jehož myšlenky pak dál rozpracoval zejména Max Cresswell.¹¹ Z hlediska původního principu intenzionální sémantiky byly tyto pokusy, zdá se mi, poněkud těžkopádné. Intenzionální sémantika totiž stála na velmi průhledném principu: věta je charakterizována svými pravdivostními podmínkami, jež můžeme explikovat jako množinu těch možných světů, ve kterých je pravdivá. Sémantická charakterizace ostatních výrazů se pak odvozuje právě od tohoto principu. Když tedy řekneme, že významem výroku je taková a taková množina světů, můžeme tomu rozumět tak, že říkáme, že pravdivostní podmínky této věty jsou takové a takové; takže možnosvětová sémantika je v tomto ohledu zcela jasně propojená s určitými elementárními intuicemi týkajícími se významu.

Jakmile ale začnou Lewis a Cresswell říkat, že význam věty není intenze (množina možných světů), ale něco jako uspořádaná n -tice intenzí (či dokonce jakýsi syntaktický strom ověšený intenzemi), napojení na ony elementární intuice je to tam. Co to vůbec může znamenat, když řekneme, že význam je taková n -tice? Je taková n -tice v nějakém smyslu součástí komunikace mezi mluvčími, nebo charakterizuje nějakým způsobem jazykovou kompetenci mluvčího? A tady podle mne přichází Tichý s tím druhým geniálním nápadem: říká, že onou hyperintenzí, která je významem, je konstrukce. To je velmi intuitivní, zejména pokud uvažujeme o příkladech z matematiky. Říci, že významem výrazu $3+2$ je konstrukce sečtení trojky s dvojkou a že výrok $3+2 = 5$ říká, že tato konstrukce vede k číslu pět, je velmi intuitivní: je jasné, že to, co děláme, když jsme postaveni před nějaký matematický výraz, skutečně často bývá nějaké takové „konstruování“ jeho výsledku.

Tichý to ovšem zobecňuje a vtahuje i na nematematické výrazy. Podobně jako výraz $3+2$ podle něj představuje konstrukci extenze tohoto výrazu z extenzí jeho složek, označuje jakýkoli složený výraz konstrukci své intenze z intenzí svých částí. (V tom prvním případě se neskládají intenze, ale extenze proto, že matematické výrazy podle Tichého, jak už jsme říkali, intenze vůbec nemají.) To ovšem už zdaleka tak intuitivní, jako v případě té matematiky, není; ale pořád mi to připadá o mnoho jasnější a stravitelnější než Lewissovy a Cresswellovy teorie.

10 Lewis, D., *General Semantics*. In: Davidson, D. – Harman, G. (eds.), *Semantics of Natural Language*. Dordrecht, Reidel 1972, s. 169–218; český překlad z pera J. Peregrina: *Obecná sémantika*. In: Peregrin, J. (ed.), *Logika 20. století: mezi filosofií a matematikou*. Praha, Filosofia 2006. Pokud ovšem nepočítáme nápad s „intenzionálním izomorfismem“, který měl ve své knize již Carnap (Carnap, R., *Meaning and Necessity*. Chicago, The University of Chicago Press 1947; slovenský překlad z pera R. Cedza: *Význam a nevyhnutnosť*. Bratislava Kalligram 2005). Tímto nápadem se Lewis inspiroval.

11 Cresswell, M. J., *Structured Meanings: The Semantics of Propositional Attitudes*. Cambridge, Mass., MIT Press 1985.

Zdá se mi tedy, že v základu TIL spočívají tyto dva velmi chytré Tichého nápady. Právě ty dělají z transparentní intenzionální logiky systém, který nepochybně stojí za pozornost. Současně jsou s ním však spojeny i nezanedbatelné problémy, kterým se chci věnovat nyní.

TIL jako logika

Úplně základní problém se pro mě odvíjí od otázky: *Co a k čemu je logika?* Já to chápu tak, že logika je primárně nástrojem třídění úsudků na správné a nesprávné. (Tím samozřejmě nechci říci, že to je to jediné, co logika legitimně dělá; ale zdá se mi to být jakési východisko, od kterého se odvozuje *raison d'être* logiky.) Ve dvacátém století tohle do velké míry nabylo podoby budování formálních jazyků a na nich postavených kalkulu, které nám pro dané formální jazyky hranici mezi správnými a nesprávnými úsudky (resp. mezi platnými a neplatnými úsudkovými formami) stanovují. TIL, podobně jako téměř každá jiná logika, pracuje s jistým formalizovaným jazykem – to jest s jazykem, který je striktně vymezený definicemi. (Je ovšem pravda, že v rámci TIL se jazyk obvykle explicitně nedefinuje, definují se přímo konstrukce, avšak přímočarým vedlejším produktem této definice je exaktní vymezení onoho jazyka, kterým konstrukce jednoznačně vyjadřujeme, což je v podstatě jistá nadstavba jazyka typovaného lambda kalkulu.¹²) Vybudování nějakého kalkulu tedy v principu nic nebrání,¹³ avšak TIL se k ničemu, jako je kalkul, nikdy nepropracovala. Nevím, jestli je to proto, že se její exponenti domnívají, že kalkuly jsou zbytečné (či dokonce nějak škodlivé?), či spíše jenom proto, že se k tomu dosud nikdo nedostal. Některé práce jak samotného Tichého, tak jeho následovníků¹⁴ ovšem naznačují, že jim myšlenka nějakého kalkulu (nebo aspoň odvozovacích pravidel, ze kterých se takový kalkul může skládat) není cizí; nikde ale nenacházím ani náznak takové jejich systematizace, která by znamenala být i jen zárodek kalkulu.

12 Zatímco jazyk TIL je *formalizovaný*, moderní logika často pracuje s jazyky, které jsou *formální*, to jest nejsou to vlastně skutečné jazyky, ale *jazykové formy*. To je dáno tím, že logika odhlíží od významů jiných než logických výrazů.

13 Překážkou by ovšem mohl být fakt, že logika druhého řádu, a tím spíše nekonečného řádu, jakou je TIL, není úplná, a množina jejích tautologií tedy není beze zbytku axiomatizovatelná. To však platí jenom do té míry, do jaké pracujeme s tzv. *standardní* (a nikoli s tzv. *henkinovskou*) sémantikou (viz Peregrin, J., What Does one Need when she Needs “Higher-order” Logic? In: Childers, T. – Kolář, P. – Svoboda, V. (eds.), *Proceedings of LOGICA' 96*. Praha, Filosofie 1997, s. 75–92). A nezdá se, že by pro TIL byla právě standardní sémantika nějak klíčová.

14 Tichý, P., Foundations of Partial Type Theory. *Reports on Mathematical Logic*, 14, 1982, s. 59–72; Duží, M., Deduction in TIL: From Simple to Ramified Hierarchy of Types, *Organon F*, 20, 2013, supplementary issue 2, s. 5–36.

TIL má podle všeho ovšem poněkud jiný cíl, než spět k nějakému kalkulu – zdá se, že tímto cílem je *logická analýza přirozeného jazyka*.¹⁵ Vycházíme-li z konstatování těch, kdo TIL praktikují, vypadá to tak, že hlavním cílem je říci nám, co to jsou významy.¹⁶ To je úkol jistě velmi úctyhodný a jakkoli může soustředění se na něj na úkor tradičnějších úkolů logiky pro někoho zpochybňovat, že se jedná skutečně o *logiku*, lze proti němu – jako takovému – stěží něco namítat. Problém ale spočívá podle mého soudu v tom, že tohoto úkolu se – jak se domnívám – TIL nezhostila moc dobře.

Vraťme se na chvíli k praotci moderní sémantiky, k Fregovi. Ten přišel s návrhem, že významy bychom neměli objasňovat prostředky psychologie, a načrtl zcela nový přístup k sémantice, který se opíral o matematiku, konkrétně zejména o matematický pojem funkce. To byl revoluční krok: revoluční bylo jednak už samo vymanění sémantiky z objetí psychologie a revoluční byl i nápad, jak explikaci významů opřít o pojem funkce. Na Frega v tomhle navázali další;¹⁷ a Montague, Tichý a jiní pak tento přístup zobecnili na intenzionální logiku. Potud je samozřejmě vše v pořádku.

Pokud ale chceme takové matematické objekty používat jako explikáty významů výrazů přirozeného jazyka, pak budeme muset jeho výsledky neustále poměřovat adekvátností těchto explikátů svým explikandům. A oněmi explikandy jsou v tomto případě významy výrazů přirozeného jazyka, jejichž propojení s příslušnými výrazy je svou podstatou kontingentní, empirickou záležitostí. To by znamenalo, že by ten, kdo se zabývá TIL, stavěl na empirických faktech týkajících se toho, jaké jsou významy výrazů přirozeného jazyka. To ale u těch, kdo se dnes TIL zabývají, příliš nepozorují. (Tichý sám se tomu nevyhýbal a mnohé jeho texty jsou přímo věnovány sémantice nějakých druhů anglických výrazů.¹⁸)

15 Materna, P. – Pala, R. – Zlatuška, J., *Logická analýza přirozeného jazyka*. Praha, Academia 1989; Materna, P., Je „logická analýza přirozeného jazyka“ možná? *Filosofický časopis*, 53, 2005, č. 2, s. 267–276; Duží, M. – Materna, P., *TIL jako procedurální logika. Průvodce zvidavého čtenáře Transparentní intenzionální logikou*. Bratislava, aleph 2012.

16 „TIL je logickou teorií vyvinutou kvůli logické analýze velkých fragmentů především přirozeného jazyka. Je to nezastřené platonistická sémantika, která postupuje shora dolů od strukturovaných významů k entitám, kterých jsou tyto významy mody prezentace.“ Duží, M. – Jespersen, B. – Materna, P., *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic. Foundations and Applications of Transparent Intensional Logic*, c.d., s. 1.

17 Carnap, R., *Meaning and Necessity*, c.d.; Church, A., A Formulation of the Simple Theory of Types. *Journal of Symbolic Logic*, 5, 1940, No. 2, s. 56–68; Henkin, L., Completeness in the Theory of Types. *Journal of Symbolic Logic*, 15, 1950, No. 2, s. 81–91; Kemeny, J. G., A New Approach to Semantics I-II. *Journal of Symbolic Logic*, 21, 1956, No. 1–2, s. 1–27; 149–161 atd.

18 Viz Tichý, P., The Logic of Temporal Discourse. *Linguistics and Philosophy*, 3, 1980, No. 3, s. 343 až 369; Tichý, P., The Semantics of Episodic Verbs. *Theoretical Linguistics*, 7, 1980, No. 1–3, s. 263 až 296.

Můžeme mít samozřejmě za to, že významy samy nejsou empirické entity, empirické je jenom jejich propojení s výrazy přirozených jazyků. To je asi představa, na které se TIL zakládá. Významy tu tedy jsou k dispozici jakožto ideální objekty, přístupné našemu intelektu, takže je můžeme studovat, aniž bychom se zabývali oněmi výrazy přirozených jazyků, se kterými jsou kontingentně spojeny.

Tento obrázek je ale podle mne zavádějící. Předně, abychom se mohli teoreticky zabývat nějakými ideálními významy, musíme být schopni je nějak vyjádřit či pojmenovat. V případě významů máme, zdá se mi, dvě možnosti. Buď můžeme využít existujícího propojení těchto významů s výrazy našeho jazyka, nebo pro ně musíme vyvinout nějaký naprosto nový systém pojmenování.

Pokud se vydáme první naznačenou cestou, tak ovšem přestává platit, že můžeme významy studovat, aniž bychom se zabývali oněmi výrazy přirozených jazyků, se kterými jsou kontingentně spojeny. Jakkoli můžeme tvrdit, že toto spojení není *předmětem* našeho zájmu, že je jenom naším *nástrojem*, abychom ho jako nástroj mohli efektivně využít, musíme vyjasnit, jaké významy jsou kterými výrazy vyjadřovány. Konstatují-li například, že z *Prší a Jestliže prší, je mokro* vyplývá *Je mokro*, a chci-li to interpretovat nikoli jako konstatování o uvedených českých větách, ale o významech, které jimi jsou vyjádřeny (podle TIL tedy o konstrukcích), pak musím mít – mimo jiné – zcela jasno v tom, *které významy jsou těmito větami vyjádřeny*, v tomto konkrétním případě musím mít zcela jasno v tom, jaký je význam podmínkových vět, a tedy jaký je význam spojení *jestliže ... pak ...*¹⁹

Druhou cestou se mohou vydat například tak, že přijmu nějaký jazyk, jehož výrazy pro mě budou vyjadřovat ideální objekty, o které mi jde, zcela průhledně, transparentně. Zdá se, že v případě TIL takovou roli hraje ono rozšíření jazyka typovaného lambda kalkulu, o kterém jsme se již zmiňovali: studuji se konstrukce vyjadřované takovýmto jazykem, a to bez jakéhokoli vztahu k jazyku přirozenému.

Vydáme-li se touto druhou cestou, pak problém vidím v tom, že studium ideálních objektů jako takových může být v lepším případě matematikou a v horším nějakou triviální hrou. (Nic proti matematice, to je jistě úcty-

19 A to není vůbec triviální věc: uvědomme si, že o sémantice *jestliže ... pak ...*, podobně jako o sémantice jakéhokoli jiného výrazu přirozeného jazyka, nemůžeme nic předpokládat *a priori* dříve, než to prokážeme; nemůžeme tedy například předpokládat ani to, že podléhá pravidlu *modus ponens*. A fakticky se zdá, že významem českého *jestliže ... pak ...* rozhodně není nic tak jednoduchého jako pravdivostní funkce pro implikace v rámci klasické logiky. Najdou se například i argumenty, že toto české spojení ne vždy funguje ve shodě s *modem ponens* (některé z nich zmiňuje např. Punčochář, V., Pravdivost vs. tvrditelnost. *Organon F*, 20, 2013, č. 1, s. 122–143).

hodná věc, sama o sobě ale jistě není ani logikou, ani sémantikou.) Ideálních objektů, které vymezíme nějakým takovým umělým jazykem, jako je jazyk lambda kalkulu, je neomezené množství, ale jenom velmi omezený počet jich je relevantních z hlediska studia reálně existujících významů. Jde-li nám o významy, jak vyčleníme ty ideální objekty, kterými bychom se měli zabývat, bez toho, že bychom se podívali na to, které odpovídají skutečným významům, jak se s nimi setkáváme v rámci našich přirozených jazyků?²⁰ Opět, zdá se mi, musíme zjišťovat, které takové objekty jsou spojeny s výrazy přirozených jazyků.²¹

Můžeme si ovšem představovat, že ideální objekty typu významů nejenom máme k dispozici nezávisle na jakémkoli přirozeném jazyce, ale že tyto objekty se nějak nezávisle na jazyce dělí na ty, které odpovídají reálným jazykovým významům (či alespoň které lze užitečně použít na jejich studium), a na ty, které nikoli; nebo si můžeme představit, že některé z těchto objektů jsou nějak inherentně „logické“, zatímco jiné nikoli. Tato představa je ale pro mne už nepřijatelně krkolomná: jak by měl nějaký čistě ideální objekt (jako je třeba nějaká množina podmnožin nějaké množiny) vykazat, že je objektem logickým či sémantickým?

TIL jako teorie významu

V předmluvě k *Foundations of Frege's Logic* Tichý shrnuje důvody, proč je ne spokojen se soudobou logikou a proč hledá svou vlastní cestu, následovně:

20 Na tomtéž faktu podle mne ztroskotává projekt tzv. *univerzální logiky* (Beziau, J.-Y. (ed.), *Logica Universalis*. Basel, Birkhäuser 2005). Tento projekt je totiž veden myšlenkou, že budeme-li se při studiu logických struktur posouvat na stále abstraktnější úrovně, nakonec skončíme u nějakých struktur, které již budou „univerzálně logické“. Problém je ale podle mne v tom, že touto cestou skončíme u univerzální *algebry*, nikoli u univerzální *logiky*. Logické struktury jsou totiž jenom speciálními případy algebraických struktur, které se od těch ostatních neodlišují jako takové, ale tím, že jsou fakticky užitečné pro studium naší argumentace či usuzování.

21 Ve filosofické logice (a to zdaleka nejenom u exponentů TIL) je ovšem rozšířen názor, že k tomu, abych zjistil, jaké významy mají výrazy mého vlastního jazyka, není potřeba žádná empirie, stačí se opřít o vlastní intuice. To je jistě do jisté míry pravda – ale podle mne jenom do té míry, do jaké je pravda, že k tomu, abych zjistil, zda je Plzeň na východ nebo na západ od Prahy, nemusím provádět žádná měření a stačí se spolehnout na to, že to vím. V obou případech podle mne jde o to, že empirická fakta někdy nemusím ověřovat a mohu se spolehnout na to, že se už staly součástí mých vědomostí – kvůli tomu ale nejsou o nic méně empirická. Duží a Materna píš: „Všimněme si, že kdykoliv mluvčí daného jazyka nějaké výrazy, kterým rozumí, použije v komunikativním aktu k tomu, aby něco sdělil, nemusí empiricky zjišťovat, co tyto výrazy znamenají. Jejich význam je dán příslušnou konvencí platnou pro všechny mluvčí daného jazyka a umožňuje poznat, co tyto výrazy označují, tj. jejich denotát.“ Duží, M. – Materna, P., *TIL jako procedurální logika. Průvodce zvidavého čtenáře Transparentní intensionální logikou*, c.d., s. 15. Mluvčí to nemusí empiricky zjišťovat prostě proto, že už to jednou zjistil (samozřejmě empiricky, jak jinak, určitě se nenarodil s poznáním, co znamená třeba slovo pes!).

„Logická moudrost tohoto století spočívá v jádru v záměně věcí za symboly. Spočívá ve vzdání se myšlenek ve prospěch vět, logických objektů ve prospěch spojek a operátorů a pravdy ve prospěch odvoditelnosti z axiomů. (...) Nějak se začalo říkat, že prohlížení jazykových výrazů (to jest řetězců typografických znaků) nám toho řekne víc než prohlížení toho, co reprezentují. Vzniklo nové paradigma; a paradigmatata se samozřejmě prosazují nikoli racionálními argumenty, ale intelektuálním nátlakem.

K onomu nátlaku, kterému se říká symbolická logika, se já, omlouvám se, nepřipojím. Udělat z logiky studium umělého jazyka (kterým nikdo nemluví) mi nepřipadá jako vrchol moudrosti. Formule symbolické logiky, tak jako kousek hudebního zápisu, je sama o sobě zcela nezajímavá. Zajímavé je na ní čistě jen to, že je schopná reprezentovat něco jiného, než je sama. Ale je-li tomu tak, pak je těžké vidět, jakou výhodu bychom získali tím, kdybychom dali přednost tomu, abychom se soustředili na formule, namísto na to, co představují, a abychom to poslední úplně vyloučili.²²

Opět zde cítím směr hlubokých vhlédů a určitých krátkých spojení. Myslím, že Tichý tu má naprostou pravdu v tom, že mnoho logiků ve dvacátém století propadlo okouzlení formálními jazyky, které se podle mne staly nesmírně užitečnými *nástroji* logiky – a to až do té míry, že z těchto jazyků udělali sám *předmět* logiky.²³

Tichý má ovšem pocit, že toto je jenom vedlejším efektem procesu, během něhož se logici začali zabývat výrazy namísto toho, co tyto výrazy vyjadřují. To je už, zdá se mi, představa ne tak úplně opodstatněná. Opět se opírá o onen platonistický názor, že významy, a speciálně propozice, tu někde jsou, nezávisle na tom, zda my je nějakými výrazy vyjádříme – a my k nim můžeme přistupovat i nějak přímo, bez zprostředkování výrazy. Pokud by tomu tak bylo, pak by výrazy skutečně byly něčím naprosto zbytným, něčím jako ukazovátky, které nám sice mohou pomoci významy identifikovat, bez nichž se však při studiu významů v principu zcela obejdeme.

Je-li ale úkolem logiky, aby nám pomohla třdit naše úsudky na správné či nesprávné, pak je její propojení s jazykem mnohem intimnější, protože úsudky jsou vždy věci (toho či onoho) jazyka. Není mi tedy nic platné, když si udělám jasno i v tom, které propozice (= významy vět) vyplývají ze kterých jiných, pokud nebudu mít jasno i v tom, které propozice jsou vyjadřovány kterými větami toho jazyka, v němž jsou formulovány úsudky, o které mi jde.

22 Tichý, P., *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin, Walter de Gruyter 1988, s. viii.

23 Viz Peregrin, J., Filosofická logika? *Filosofický časopis*, 60, 2012, č. 3, s. 343–360. I takový přesun zájmu ovšem může být legitimní – pokud se rozhodneme, že namísto logiky v původním slova smyslu začneme dělat matematiku, tj. matematickou logiku jako čistě matematickou disciplínu, která v podstatě řeší důsledky nějakých našich definic.

Já jsem přesvědčen, že vidět významy jako něco fakticky oddělitelného od výrazů, jejichž významy jsou, je potenciálně natolik zavádějící, že by bylo možná nejlepší se tomu úplně vyhnout. Domnívat se, že nějaký význam můžeme vysvětlit bez toho, abychom vzali do úvahy výraz či výrazy, které tento význam mají, je jako domnívat se, že třeba lidskou hloupost můžeme vysvětlit bez toho, abychom vzali do úvahy hloupé lidi. Zdá se mi, že nejlepší je se na celou věc dívat tak, že nic jako významy tu přísně vzato není – jsou tu jenom tak či onak smysluplné (to jest tak či onak angažované tou či onou jazykovou komunitou) výrazy. My o této smysluplnosti *můžeme* v určitých kontextech uvažovat jako o věci spojené s tímto výrazem (a za určitých okolností to může být i užitečné), nesmíme se tím ale nechat zmást, a získat tak pocit, že význam je nějaká na jazyku nezávislá věc, která je pouze *pojmenována* výrazem.

Tichého pohled na jazyk a jazykový význam se plně vyjevuje v jeho výkladu jazyka jakožto *kódu*.²⁴ O tom, proč já si myslím, že vidět jazyk jako kód je krajně zavádějící, jsem toho už napsal spoustu, od přímé reakce na Tichého článek²⁵ až po nedávné úvahy²⁶ – a nebudu to tady tedy opakovat.

Konstrukce jako nový základ matematiky?

Vraťme se nyní k chápání Tichého významů jakožto konstrukcí. Tichý se snažil toto pojetí významů, i v případě nematematických výrazů, postavit na nějaký zcela intuitivní základ, což ho vedlo k tomu, že o konstrukcích začal hovořit jako o jakýchsi „mentálních cestách“. Říkal, že každý, kdo chápe nějaký výraz, uskutečňuje mentální cestu od významů jeho částí k významu celku. To se mi zdá být velmi ošidné: vůbec nemám pocit, že když se angažuji v jazykové komunikaci, podnikám nějaké mentální cesty.²⁷

Ještě podstatnějším problémem se mi ale zdá být samotné Tichého vymezení konstrukcí. S tímto pojmem se Tichý totiž pokusil sehrát velmi ambiciózní gambit. Konstrukce je svou podstatou ideální objekt, to jest objekt takového druhu, s jakými pracuje matematika; takže nasnadě je otázka po přesném objasnění podstaty konstrukcí v matematickém duchu. A proto-

24 Tichý, P., *The Scandal of Linguistics. From the Logical Point of View*, 1, 1992, No. 3, s. 70–80.

25 Peregrin, J., *Is Language a Code? From the Logical Point of View*, 2, 1993, No. 2, s. 73–79.

26 Peregrin, J., *Inferentialism and Communication: Language and the Code Table Problem*. In: Arrazola, X. – Ponte, M. (eds.), *LogKCA-10: Proceedings of the Second ILLI International Workshop on Logic and Philosophy of Knowledge, Communication and Action*. San Sebastian, The University of the Basque Country Press 2010, s. 103–116.

27 Viz Peregrin, J., *TIL a hyperintenzionalita. ProFil*, 2. Dostupné na: [url=http://profil.muni.cz/02_2001/hyperint.html](http://profil.muni.cz/02_2001/hyperint.html), 2001; [cit. 24. 10. 2016].

že moderní matematika se do velké míry opírá o teorii množin²⁸ a vše, co podle matematiky existuje, jsou různé typy množin, očekávala by se explikace konstrukcí jakožto nějakého druhu množin. Avšak to Tichý nechce dopustit, má pocit, že konstrukce jsou něčím teorií množin nepostižitelným.

Naplnění tohoto záměru by ovšem vyžadovalo nějakou fundamentální teorii konstrukcí analogickou teorii množin – teorii natolik pevnou a průhlednou, aby se jejím prostřednictvím dokázal pojem konstrukce postavit na vlastní nohy a nepotřeboval se opřít o nic jiného – například o množiny. Vzpomeňme si ale, v jakých porodních bolestech se rodila teorie množin a kolik velkých mozků se na jejím zrodu tak či onak podílelo (a kolik vylámaných zubů u toho bylo!).²⁹ Z tohoto úhlu pohledu není vůbec překvapivé, že Tichý sám na něco takového vůbec nestačil; ale on se o to vlastně ani pořádně nepokusil. Jeho definice konstrukce je, zdá se mi, fatálně nedotažená, což celou jeho variantu hyperintenzionální sémantiky, přes onen geniální vhled, který stojí v jejím základu, nakonec zásadně problematizuje.³⁰

Problém vidím zejména v tom, že každý typ konstrukce (jako je trivializace, provedení atd.) je intuitivně proces, který má nějaký vstup a nějaký výstup, přičemž nějakým způsobem onen vstup transformuje v daný výstup. Takže typ konstrukce by měl, zdá se mi, být charakterizován přiřazením výstupů vstupům. Pokud by tomu ovšem bylo takto, pak by typ konstrukce byl prostě svého druhu funkcí – a bylo by otázkou, proč nemůže být začleněn do standardní matematiky či do teorie množin. Navíc: zatímco některé typy konstrukcí bývají v rámci TIL skutečně definovány prostřednictvím toho, jak přetvářejí své vstupy na výstupy (tak například *trivializace* je prezentována prostě jako konstrukce, která z entity vytvoří tutéž entitu; a *provedení* je prezentováno jako konstrukce, která z konstrukce vytvoří to, co je touto konstrukcí konstruováno), u jiných tomu tak není. (Například výstupem *proměnné*, která je také typem konstrukce, je objekt příslušného typu; co je ale jejím vstupem? Valuace? To asi nikoli, protože valuace se objevuje jako explicitní parametr procesu konstruování, konstruování je vždy *vzhledem k nějaké valuaci*, je to *v-konstruování*. Nemá tedy proměnná vstup žádný?)

Konstrukce jako taková je pak realizace určitého typu algoritmu pro určité vstupní objekty – takže je-li typ konstrukce cosi jako počítačový program,

28 Jakkoli v posledních desetiletích v tomto ohledu ovšem vyrůstá teorii množin zdatná konkurence – teorie kategorií. Viz např. Awodey, S., *Category Theory*. Oxford, Oxford University Press 2010.

29 Ostatně i z výše zmíněné teorie kategorií se stává obecně respektovaná teorie jenom velmi komplikovaně.

30 Další problém vidím v tom, že pojem konstrukce je tradičně spojován s konstruktivismem (Troelstra, A. S. – Dalen, D. van, *Constructivism in Mathematics: An Introduction*. Vol. I. Amsterdam, North-Holland 1988). Tichý ovšem žádné konstruktivistické ambice nemá.

je jeho *konkrétní* instance něco jako jednotlivý běh tohoto programu pro určitý vstup. (Tedy je-li program obecným prostředkem transformace vstupů na výstupy, je konstrukce *konkrétní* transformací nějakého *specifického* vstupu na nějaký *specifický* výstup.) Program je ovšem nějakou posloupností příkazů, a běh programu je tedy zachytitelný jako posloupnost nějakých realizací těchto příkazů. To se opět zdá být věc, která je zachytitelná prostředky, které nám dává k dispozici matematika nebo teorie množin (i takto pojaté je to věc poněkud jiného druhu než v předchozím případě).

Jestliže se konstrukce chtějí vymknout teorii množin, pak je samozřejmě těžké ověřit, že jsou dobře definované. Správnost definice nějaké entity se v matematice tradičně prokazuje právě tak, že se tato entita vnoří do teorie množin, že se definuje jako nějaký množinový konstrukt. Jaký smysl pak má vůbec mluvit o správnosti definice mimo takový rámec? Já osobně zde vidím jedinou cestu jak budovat teorii konstrukcí jako alternativu teorie množin – totiž alternativní axiomatickou teorii. Jak by to mohlo vypadat, jsem naznačil na jiném místě;³¹ nicméně nevím, zda by tonakonec někam vedlo (a upřímně řečeno o tom pochybuji).

TIL sám sobě potravou

Největším problémem se mi ale zdá být to, že TIL nakonec podle mne vykazuje všechny znaky toho, co Tichý pokládal za projev naprostého úpadku moderní logiky. Připomeňme, že Tichý viděl tuto logiku jako disciplínu, jež zapouzdřeně studuje jazyky, které si sama vytvořila, a řeší umělé problémy vzešlé z tohoto studia – namísto toho, aby se zabývala problémy týkajícími se toho, co je vyjadřováno reálnými jazyky. Zdá se mi, že TIL ve své současné podobě již o reálné jazyky víceméně ztratila zájem – logická analýza přirozeného jazyka není pro exponenty TIL empirickou disciplínou.³² Z toho vyplývá, že zájem o to, co faktické jazyky vyjadřují, je odsunut na vedlejší kolej. Zdá se mi, že velká většina problémů, které řeší současní exponenti TIL ve svých publikacích, se tak týká TIL samotné – stojí a padají s existencí tohoto systému.

31 Peregrin, J., *Constructions and Concepts*. In: Childers, T. – Palomäki, J. (eds.), *Between Words and Worlds (A Festschrift for Pavel Materna)*. Praha, Filosofia 2000, s. 34–48.

32 Viz Materna, P., *Je „logická analýza přirozeného jazyka“ možná?*, c.d. M. Duží a P. Materna konstatují: „*Logická analýza přirozeného jazyka (LAPJ)* studuje (odhaluje) vztah mezi významem a denotátem, a to za předpokladu, že významy (a tedy i denotáty) jsou již dány jazykovou konvencí. Tento předpoklad je nesmírně důležitý: umožňuje totiž abstrahovat od nepravidelností daných nedokonalými uživateli jazyka, takže LAPJ není empirickým popisem chování mluvčích daného jazyka, nýbrž může se věnovat výhradně odhalování logických vztahů mezi významy a mezi významy a denotáty.“ Duží, M. – Materna, P., *TIL jako procedurální logika. Průvodce zřídavého čtenáře Transparentní intensionální logikou*, c.d., s. 16.

Vezmu dva v podstatě náhodně vybrané problémy, kterými se exponenti TIL zabývali nebo zabývají. Jako první např. tzv. kvantifikaci do kontextů propozičních postojů. Problém tu, zhruba řečeno, spočívá v následujícím: Představme si, že někdo, řekněme mu Karel, prohlásí, že prezident Česka je černoch, a já nemám důvod pochybovat o tom, že to myslí vážně. Pak je opodstatněné mé tvrzení

(1) *Karel je přesvědčen, že prezidentem Česka je černoch.*

Je opodstatněné i to, abych z toho vyvodil

(2) *Karel je přesvědčen, že Miloš Zeman je černoch,*

či obecněji

(3) *Je tu někdo, o kom je Karel přesvědčen, že je to černoch?*

Asi nikoli: Karlovo přesvědčení, že prezidentem Česka je černoch, sice *může* být důsledkem jeho přesvědčení, že Zeman je černoch, může být ale také důsledkem jeho přesvědčení, že v prezidentských volbách vyhrál nějaký kandidát černé pleti, kterého si Karel zcela vyfantazíroval. Pak ovšem Karlova domněnka nedokládá nic o jeho připsování vlastnosti *být černochem* žádnému reálnému člověku.

Obecná otázka nyní může být: Za jakých okolností můžeme z výroku formy³³

(1') *Přesvědčen*($a, \exists xFx$)

odvodit

(3') $\exists x$ *Přesvědčen*(a, Fx)

To je jistě smysluplná otázka (jakkoli si nejsem jist, že na ni existuje netriviální smysluplná odpověď). P. Materna³⁴ tuto otázku – ovšem oděnou do hávu TIL a v důsledku toho nabyvší mnohem větší komplexity – rozebírá a po relativně složitém rozboru dospívá k závěru, že z (1') sice obecně nevyplývá (3'), ale zaručeně z něj vyplývá

(4') $\exists f$ *Přesvědčen*($a, \exists xfx$).

33 Pro jednoduchost zde nepoužívám žádný přesně vymezený logický jazyk, ale jenom jakýsi náznak, který si každý může domyslet do podoby svého oblíbeného jazyka (třeba TIL).

34 Materna, P., Rules of Existential Quantification into Intensional Contexts. *Studia Logica*, 7, 1997, No. 3, s. 331–343.

Aplikováno na náš příklad³⁵ z (1) sice nevyplývá (3), ale vyplývá z něj

(4) *Je tu nějaký pojem, o kterém se Karel domnívá, že pod něj někdo spadá.*

S tím lze souhlasit; ale jaký problém to řeší? Rozhodně ne ten, který uvádím výše. Takže jaký jiný? Materna předvádí důkazy, že v TIL takové vyplývání skutečně platí,³⁶ a to může být netriviální fakt – jak ale má být zajímavý pro člověka, kterého nezajímá TIL, ale problémy sémantiky skutečného jazyka?

Druhý příklad: anafora. Zde je nejzákladnější problém následující: Máme např. větu

(5) *Petr jde po ulici a píská si.*

S analýzou této věty není žádný problém – je jasné, že je synonymní větě

(5*) *Petr jde po ulici a Petr si píská,*

a že ji tudíž můžeme reglementovat například jako

(5') *Jde-po-ulici(Petr) ∧ Píská-si(Petr)*

Problém je ovšem v tom, že taková analýza by měla být kompozicionální v tom smyslu, že by měla být konjunkcí analýz obou konjunktů (5). A zatímco analyzovat

(6) *Petr jde po ulici*

jako

(6') *Jde-po-ulici(Petr)*

je nasnadě, není jasné, jak bychom mohli

(7) *Píská si*

35 Materna sám uvádí příklad *Charles věří, že existuje Santa Claus*, a uvažuje o tom, zda z toho vyplývá *Je tu nějaké x, o němž Charles věří, že existuje*. Na tuto otázku odpovídá pozitivně, ovšem s tím, že ono *x* bude pojmem a existencí se bude rozumět neprázdnost.

36 Jenom úplně na okraj podotýkám, že to není výsledek, o kterém by bylo možné říci, že nám ho nějak „ukázala logika“ – skrývá se za ním určitá koncepce „myšlenkového světa“ individua a potažmo určitá sémantika predikátu **Přesvědčen**, které jsou do uvedené logické analýzy importovány. To, že z (1) nevyplývá (3), je dáno tím, že máme za to, že nějaké individuum může existovat jenom v něčím „myšlenkovém světě“, ale nikoli ve skutečnosti; a to, že z (1) vyplývá (4), je pak dáno tím, že máme za to, že pro pojem toto neplatí. Je ovšem přinejmenším otázkou, zda bychom nemohli připustit pojmy, které existují pouze v něčím „myšlenkovém světě“.

analyzovat jako

(7') *Píská-si(Petr)*.

Odkud bychom vzali tu konstantu *Petr*? V (7) se žádný Petr nevyskytuje!³⁷

Jak to řeší TIL? Z toho, co navrhuje M. Duží,³⁸ v důsledku vyplývá, že (5) bychom měli, opět velmi zjednodušeně vyjádřeno, analyzovat jako

(5'') *Jde-po-ulici(Petr) ∧ Nahrad(Píská-si(on),on,Petr)*,

kde *Nahrad* je funkce, která v konstrukci, která je jejím prvním argumentem nahradí tu její podkonstrukci, která je jejím druhým argumentem, konstrukci, která je jejím třetím argumentem.³⁹

Řeší to problém, o který podle mne u sémantiky anaforických vět jde? Neřeší. Analýzou (7) je teď namísto přímo (7') komplikovanější

(7'') *Nahrad(Píská-si(on),on,Petr)*,

což ovšem stále obsahuje, stejně tak jako (7'), konstantu *Petr*, o které není jasné, jak jsme ji ze (7) mohli dostat. Jaký problém to tedy řeší (kromě toho, že to opět skýtá příležitost k nějaké svým způsobem obdivuhodné TILovské gymnastice)? Nevím. Sama autorka o tom říká:

„Význam věty, která obsahuje klauzi s anaforickou referencí, je procedura, která je dvoufázovou instrukcí, ve které jde o toto:

- (i) proved' substituci založenou na významu antecedentu anaforické proměnné;
- (ii) výsledek (propoziční konstrukci) proved' znovu a získej propozici.⁴⁰

Jediný smysl, jaký tomuhle dokážu dát já, je ten, že autorka kreativním způsobem rozvíjí Tichého myšlenku, že konstrukce je „mentální cesta“, která vede od intenzí částí k intenzi celku, a to tak, že už to zdaleka není jenom cesta přímočará, ale že může to být cesta, při které dochází k substitucím a podobným věcem. Pak se ale, nakolik tomu rozumím, z konstrukce stává popis

37 O cestách, které byly navrženy k tomu, co já vidím jako skutečné řešení tohoto problému, jsem pojednal na jiných místech (viz např. Peregrín, J., Anafora. In: Svoboda, V. a kol., *Logika a přirozený jazyk*. Praha, Filosofia 2010, s. 193–218).

38 Duží, M., Semantic Pre-processing of Anaphoric References. In: Sojka, P. – Horák, A. (eds.), *Proceedings of Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing*. Brno, Masarykova univerzita 2007, s. 43–56.

39 Je tak zřejmé, že *Nahrad(Píská-si(on),on,Petr)* nám dává (7'). Je ale třeba mít na paměti, že v TIL jde nikoli o výsledky, ale o konstrukce, kterými se k těm výsledkům dopracováváme.

40 Duží, M., Semantic Pre-processing of Anaphoric References, c.d., s. 47–48.

nějaké té „cesty“, a abychom dokázali říci, do jaké míry je to popis rozumný, museli bychom vědět, kde tu „cestu“ najdeme, abychom s ní mohli onen popis porovnat, a tak vyhodnotit jeho správnost. A to já tedy opravdu nevím.

Podle mého vlastního názoru je formule (či jí prezentovaná konstrukce), která je výsledkem logické analýzy, názornou charakterizací sémantických vlastností příslušného výrazu (já se domnívám, že jde především o jeho inferenční roli, ale někdo může mít třeba na mysli jiné sémantické charakteristiky). Je tedy podle mne čistě instrumentálním dílem teoretika, a nikoli popisem čehokoli reálného, co by bylo lze někde najít.⁴¹

Nicméně nic z toho, co jsem až dosud uvedl, není tak podstatné jako to, že uvedené analýzy se mi zdají dokumentovat fakt, že TILovská řešení různých problémů jsou velmi často nakonec řešeními, která se vztahují k interním problémům TIL.

Závěr

Zdá se mi, že na tom, že česká filosofická logika dnes není zcela neexistující věcí – tak jak tomu bylo před pár desetiletími –, má Pavel Tichý zásadní podíl. Způsob, jakým se dokázal prosadit do první filosofické ligy, přestože jeho názory byly tak velmi neortodoxní a k převládající ortodoxii kritické, je prostě obdivuhodný. Fakt, že jeho články najdeme v širokém spektru neprestížnějších mezinárodních časopisů (včetně například *The Journal of Philosophy!*), je něco v rámci české filosofie natolik neobvyklého, že to lze stěží přecenit.

Při této příležitosti musím říci, že jsem naprosto konsternován, když vidím rádo by syntetické práce o „české filosofii“, v nichž nacházím podrobné rozborů myšlenek třetířádných epigonů Jana Patočky, ale ani slovo o Tichém.⁴² Mám pocit, že celá Zichova škola, to jest nejenom Tichý, ale i Materna, Tondl, Weinberger a mnozí další, předvedla něco, co je výkladní skříní české filosofie. A vyjadřuje-li se někdo obecně o české filosofii, aniž toto bere v úvahu, pak to nedovedu nazvat ničím jiným než ignoranstvím.

41 Jenom na okraj poznamenávám, že tím pádem je třeba pečlivě stanovit kritéria, podle kterých se dá hodnotit správnost či přiměřenost takové analýzy. Viz o tom Peregrin, J. – Svoboda, V., Která formule je ta pravá? (Kritéria adekvátnosti logické analýzy). *ORGANON F*, 19, 2012, supplementary issue 1, s. 163–179; Peregrin, J. – Svoboda, V., Criteria for Logical Formalization. *Synthese*, 190, 2013, No. 14, s. 2897–2924.

42 Viz například Kohák, E. – Trnka, J. (ed.), Hledání české filosofie. *Filosofický časopis*, 60, 2012, mimořádné číslo. Podobně deprimující je pro mě v tomto ohledu i jinak velmi pěkně udělaná kniha M. Bendové et al. (Bendová, M. – Borovanská, J. – Vejvodová, D. (ed.), *Filosofie v podzemí – filosofie v zázemí*. Praha, Nomáda 2013), v níž se probírá neoficiální filosofie osmdesátých let a způsob, jakým se v devadesátých letech opět stala oficiální, aniž by se čtenář cokoli dozvěděl o této, podle mne mezinárodně nejvýraznější a neplodnější, české filosofické tradici.

Problém se mi ovšem zdá být v tom, že Tichého neortodoxní postoje jsou podle mne založeny na prohlédnutí krátkozrakosti soudobé logiky a filosofie jenom zčásti; přičemž na druhé straně se, jak se mi zdá, jedná o jistou formu jeho vlastní krátkozrakosti – konkrétněji o jeho nedocení či nepochopení jednak některých podstatných rysů moderní logiky a jednak podstaty přirozených jazyků. Tichý se, zdá se mi, v průběhu své akademické kariéry čím dál více uzavíral ve světě svých „kacířských“ myšlenek, z nichž opravdu hluboké byly jenom některé, jiné podle mne byly naopak poněkud povrchní. Tichý měl zčásti oprávněný pocit, že jeho převratné názory buď nejsou brány patřičně vážně, nebo jsou odmítány kvůli zabeđenosti těch, které kritizuje. Jenomže to ho nakonec dovedlo k přesvědčení, že jakákoli kritika jeho názorů je jen důsledkem zabeđenosti jeho odpůrců. A zdá se mi, že Tichého následovníci v tomto na svého guru bohužel občas navazují.

Z tohoto hlediska se mi zdá být podíl TIL na „posvětovění“ české filosofické logiky poněkud dvojznačný. Na jedné straně je TIL z tohoto hlediska zásadní – filosofického logika, který by dobyl mezinárodní scénu tak, jak to učinil Tichý, jsme do té doby neměli; a také někteří z jeho následovníků s TIL (po jistém mezidobí, kdy se zdálo, že nejsou schopni či ochotni se do aktuálních mezinárodních diskusí plodně zapojit) na mezinárodní scéně uspěli. Na straně druhé se mi však zdá, že lpění na oněch pilířích TIL, které vycházejí z nedocení některých klíčových myšlenek moderní logiky či filosofie jazyka, je velmi kontraproduktivní.

TIL se neetablovala jako logika v tom smyslu, že by přinesla nějaký kaluk, nějaké jasně specifikované dokazovací procedury, které by mohly být prohlašovány za kanonizace způsobů našeho usuzování. (Pro některé techničtější orientované logiky se tak stává něčím ne dost dobře uchopitelným, a tudíž nezajímavým.) V důsledku toho podle mne postrádá jeden podstatný rozměr. Ale i v tom směru, do kterého je TIL napřena, to jest ve směru explikace významu, je pro mnohé nestravitelná: zcela samozřejmě se totiž opírá o takové názory na povahu významu i povahu jazyka, které jsou podle mne velmi těžko udržitelné.

SUMMARY

**The Part Played by TIL in Czech Philosophical Logic
Becoming a World-Class Matter**

This contribution is a somewhat personal account of the role played by the *transparent intensional logic* of Pavel Tichý in the process of the development of Czech philosophical logic, and especially of how that logic over the last decades developed from being practically non-existent into an internationally-renowned discipline. My impression is that the part it played is somewhat ambiguous: on the one hand, there is no doubt that both Tichý himself and his follower contributed to this rise of Czech philosophical logic in a significant way. On the other hand, however, as Tichý (and also his followers after him) in his revolutionary fervour, aroused by the partially justified feeling that his results were not duly appreciated, failed to appreciate some of the basic features of modern logic, and thus their revolution sometimes becomes a tilting at windmills. Moreover, it seems to me that *transparent intensional logic* has gradually, and largely, become a kind of closed world in which it is, above all, internal problems that are tackled – problems which are often either incomprehensible or uninteresting for those who stand outside its confines.

Keywords: transparent intensional logic, Pavel Tichý, meaning, construction

ZUSAMMENFASSUNG

**Anteil der TIL an der „Internationalwertung“ der tschechischen
philosophischen Logik**

Der vorliegende Text bietet eine etwas persönliche Sichtweise der Rolle der *transparenten intensionalen Logik* von Pavel Tichý in der Entwicklung, in der die tschechische philosophische Logik innerhalb der letzten Jahrzehnte praktisch von Null zu einem international anerkannten Fachbereich umgewandelt wurde. Meines Erachtens ist diese Rolle zweischneidig: Einerseits besteht kein Zweifel daran, dass sowohl Tichý als auch seine Nachfolger einen wesentlichen Anteil an diesem Aufstieg hatten. Andererseits scheint mir aber dass Tichý (sowie später seine Nachfolger) in seinem revolutionären Eifer, der durch das teilweise zu Recht gehegte Gefühl hervorgerufen war, seine Ergebnisse fänden nicht die gebührende Anerkennung, bestimmte wesentliche Grundzüge der modernen Logik übersah, und infolge dessen seine Revolution manchmal einem Kampf gegen Windmühlen glich. Überdies scheint mir, dass die *transparente intensionale Logik* nach und nach zu einer in sich abgeschlossenen Welt wurde, in der vor allem interne Probleme erörtert werden, die für Außenstehende oftmals entweder unverständlich oder aber uninteressant sind.

Schlüsselwörter: transparente intensionale Logik, Pavel Tichý, Bedeutung, Konstruktion